

Négyesy László, a tankönyvíró.

Írta: ZLINSZKY ALADÁR.

Négyesy László irodalmi munkásságának jelentékeny részét alkotják tankönyvei, melyek a két legfelsőbb osztály kivételével, a középiskola egész nyelvi és irodalmi anyagát felölelik s újabb és újabb kiadásokban elterjedve ma is használatban vannak. E könyvek 1895-től fogva jelentek meg s szoros kapcsolatban vannak azzal a pedagógiai munkássággal, melyet szerzőjük, mint a Középiskolai Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziumának tanára, ott kifejtett.

Négyesy László 1891 őszén lett az intézetnek tagja, miután hat évig vidéken működött. Ez iskola volt abban az időben a magyar tanügyi mozgalmak központja; az 1886-i tanterv s a reformok nagy része innen indult ki, vagy itt kísérleteztek vele először. Igyekezett az lenni, aminek szervezője és szellemi vezetője, Kármán Mór szánta: pedagógiai klinika, mely azt a hivatást tölti be, amit az e fajta intézmények az orvosi tudományban. Négyesy, akiben tudós törekvései mellett, — akkor már megjelentek első, korszakalkotó verstani tanulmányai — erős pedagógiai érzék is élt, természetesen e szellemi légkör hatása alá került s csakhamar egyik legkiválóbb munkássává lett.

A magyar nyelv és irodalom, amelynek tanszékét elfoglalta, különösen nagy szerepet játszott Kármán Mór tanítástervében. A Herbart-Ziller-féle iskola, mely a történeti és lélektani fokozatok elméletét felállította, megkívánta, hogy az egész tanítás, az összes tantárgyak, ne mint önálló, egymástól többé-kevésbé független egészek foglaljanak helyet a tantervben, hanem egy központ, mintegy mag körül csoportosuljanak. Ziller maga a vallástant tette meg ilyenné s rendszerét az Ótestamentumra építette, de ő, mint utódai is, csak a népiskola tantervével foglalkozott. Kármán, az ő tanítványa, miután egy ideig a földrajzra gondolt, végleg a magyar irodalom központi szerepében állapodott meg.

A magyar olvasókönyvek addig meglehetősen kaleidoszkop-

szerű tartalommal jelentek meg: szépirodalmi termékek mellett ismeretterjesztő cikkek tették tartalmukat a legkülönbélebb körökből. Szerzőiket nem igen válogatták, olykor egy-egy névtelen újságcikk is megtette, ha különben elég érdekesnek látszott. Kármán követte a goethei mondást, hogy a tanuló kezébe csak a legjobb való. Kármán szerint az, ami az emberiség, vagy a nemzet fejlődésében már megállotta próbáját. Olvasókönyvet csak ily maradandó alkotásokból szabad szerkeszteni. A magyar irodalom történeti, központi szerepét is leginkább az olvasókönyv van hivatva képviselni. Kármán hat évre osztotta be az olvasmányanyagot, mely az elméleti összefoglalásnak alapul szolgál. A nyelvtan felépítése már az alsó három osztályban megtörténik, következik a negyedikben a stilsztika, az ötödikben a szerkesztéstan, a hatodikban a retorika: a prózai művek, a hetedikben a poétika: a költői művek elmélete. A nyolcadik osztály az irodalomtörténeté, melyet az alsóbb fokú olvastatás már teljesen előkészített. Tárnyilag az I. osztály a mesék és mondák világába vezet: a vezérek, a honfoglalás korába; a II. a legendákéba: a kereszténység felvétele, Szent István, Gellért, László élete; a III. eljut a tatárjárásig s felemelkedik a történeti irodalom színvonalára. A IV. Arany Toldijával a magyar középkor, az Anjouk világába vezet s az epikát ismerteti. Az V. a nagy nemzeti küzdelmeket tárja fel a török és német ellen: a Hunyadiak és Rákócziak korát, amint balladáinkban és hazafias líráinkban tükröződik. A VI. a magyar nemzeti állam megalakulását: Széchenyi Kossuth, Deák műveit ismerteti a szónoki beszédben és értekezésben. Kiegészíti ezt a dráma, melynek oktatására, alkalmas magyar mű hiányában, az irodalmunkban annyira otthonos Shakespeare drámái szolgálhatnak: Coriolanus, mely a patriciusok és plebejusok, Julius Caesar, mely a reszpublika és monarchia küzdelmét tünteti fel.

A többi irodalmak ez alappal hozandók vonatkozásba. Mindenekelőtt a latin oktatásban Róma alapítása s a hét király mondaköre. Mint a magyarság a hún néphez, úgy kötötte a római a maga multját mondáiban Trója dicső hagyományaihoz: Aeneas a trójai isteneket hozta el Latiumba, Árpád Attilának örökét foglalta el. Következnek a görög mondák, pl. Cox György feldolgozásában, német nyelven a nagy Niebuhr elbeszélésében kifizia számára: főként Herakles és Jason története. (Érdekes, hogy Wundt Völkerpsychologie-jében szintén e két

mondán fejti ki a két hős különböző életsorsában megnyilatkozó tanulságot. V. II. 4.) A tatárjárás és a török harcok küzdelmeivel párhuzamba hozható Livius elbeszélése Rómának a környező államokkal vívott harcairól. Toldinak korát kiegészítheti a Herder-féle Cid-románcok lovagvilága, vagy akár a Corneille Cidjeé a reáliskolai tanításban. A magyar balladák és románcok német balladák és románcokkal hasonlíthatók össze. Schiller Tell Vilmosában a svájci nép harca a polgári szabadságért a magyar függetlenségi harera emlékeztet. És így tovább. Így alakul ki egymásután a hős, a szent, a lovag, a polgár lelkivilága az olvasmányok folyamán.

Kármánnak ezt a mélyjárású elgondolását kora nem méltányolta eléggé. Ma, a szellemtörténeti érdeklődés korában talán inkább elismernék jelentőségét. Az a mód, ahogyan a gyakorló gimnázium az olvasmányokat tárgyi szempontból elemezte, kifejtve az írásműben rejlő gondolati, lelki és erkölcsi tartalmat, szemben a másutt szokásos, túlnyomólag formális (nyelvtani és műfaji) exegesishez képest, az irodalomnak éppen ezt a szellemtörténeti felfogását készítette elő, a magyar irodalomnak idegen irodalmakkal való vonatkozásba hozása pedig ugyanakkor irodalmunknak európai keretbe való beállítását.

Igaz, hogy a gyakorlatban nehézségek fűződtek a történeti fokozatok elméletéhez, főként a tanítás alsó fokán. Mondakincsünk költői feldolgozása, a hegedős hagyomány elveszett, csak krónikáink kivonatos, többnyire száraz elbeszélései maradtak. De itt volt történeti költészetünk, elsősorban Arany János, ki valósággal népének hegedőse kívánt lenni. Irodalmunk utána is, előtte is, sokat tett történelmünk költői feldolgozása tekintetében, mégis Kármán olvasókönyvei ellen joggal hozták fel annak idején, hogy értékes történeti anyagot, de nem elég irodalmi jellegű olvasmányt tartalmaz. Mikor aztán az 1900-i tanterv beegázolt a történeti fokozatok elméletébe s a magyar történet egész menetét kívánta a három alsó osztály anyagául, Kármán lemondott olvasókönyveinek ily irányú átalakításáról s a munkára az intézetnek már ott gyökeret vert, kiváló magyar tanárát, Négyesy Lászlót kérte fel, átengedve részére olvasókönyveinek anyagát.

Négyesy megtartotta a Kármán-féle olvasókönyvekből amit lehetett, de különös súlyt vetett arra, hogy minél több, valóban szépirodalmi jellegű olvasmányt vegyen fel. Megköny-

nyitette ezt magának a tárgykörnek is említett kitágítása. Most már, főleg a III. kötet, jóformán újkori irodalmunk terén arathatott. De sokat tett Négyesy az alsóbb fokon felvett krónikák stílusának javítására, irodalmi alakítására is, amit különben már Kármán is megkezdett. Gondosabb és kimerítőbb jegyzetekkel is látta el mind a három kötetet. Azok a magyarázatok például, amelyek az első kötetben a Csodaszarvashoz, Keveházához, a Szent Gellért-legendához fűződnek, szélesebb körök érdeklődésére is számot tarthatnak.

Négyesy olvasókönyvei nem első termékei voltak pedagógiai működésének. Idetartozik részben már verstaná is, mely ugyan tudományos színvonalat tart szem előtt, de berendezésében, fejtegetéseiben sokszor pedagógiai jellegű. Már a kilencvenes évek folyamán, 1894 és 95-ben megjelent *Stilisztikája* és *Szerkesztéstana* s 1900 és 1901-ben *Retorikája* és *Poétikája* is. *Stilisztikája* sok újítást tartalmazott; ezt akkor méltányolhatjuk, ha előzőivel, Névy és Dengi stilisztikáival hasonlítjuk össze. A jelentéstan eredményeit ő értékesítette először a stilisztikai tanításban. Gazdagabb, rendszeresebb, újszerűbb nála a stílusjelenségek tárgyalása is; ennek elhasznált, megkopott példatárát teljesen fölfrissítette. Még több újítást tartalmazott az olvasmányi rész. A régi magyar irodalmat Pesti Gábor, Helldorfer meséit, a Hármas históriát ő használja fel először stilisztikai célokra. A tanuló ezeknek mai nyelvre alakításával, koholt példák helyett, valóságos dokumentumokon ismerkedhet meg az archaizmus, barbarizmus, solocizmus stb. jelenségeivel.

Még eredetibb Négyesynek *Szerkesztéstana*, mely azonban az 1900-i tantervváltozás következtében csak egyetlen kiadást ért. Az 1886-i tanterv ugyanis a IV. osztály számára a stilisztikát, az V.-nek a szerkesztéstant írta elő s a retorikát mint a prózai műfajok összefoglaló elméletét, csak a VI. osztálynak szánta. Az új tanterv megszüntette a szerkesztéstan külön tanítását s azt a retorikába olvasztotta bele, melyet lehozott az V. osztályba. Így van ez ma is. Én Négyesynek ezt a ma már nem is kapható könyvét nagy becsben tartom, mert a szerkesztés törvényeinek ilyen beható és világos összefoglalását külföldi tankönyvekben sem ismerem. Ott rendszeren iskolai mintagyakorlatokkal kapcsolatban foglalkoznak a szerkesztéstan kérdéseivel, mint nálunk pl. a Rupp Kornél *Magyar írásbeli feladatok* (1897), vagy a frauciáknál Lanson jeles műve, az *Études*

pratiques de composition française. Négyesy átveszi Kármán felosztását az *elbeszélő, megbeszélő, rábeszélő*, más szóval történeti, értekező, szónoki előadásról. Egészen újszerű nála a szerkezet belső rendjének tárgyalása: *egység, haladás, folytonosság, teljesség*, valamint az elrendezés módjának vizsgálata a leírásban, jellemzésben, elbeszélésben. Az olvasmányi részben először használja föl nagyobb mértékben a régi és újabb magyar levélkincset és Aristoteles Retorikájának az indulatokról szóló jellemzéseit. Később úgy az elméleti, mint az olvasmányi anyag egy részét átmentette *Retorikájába*, mely 1900-ban jelent meg s már az új tanterv követelményeinek igyekezett eleget tenni.

Poétikáját (1901) a tanári közvélemény mindjárt a legjobb magyar poétikának ismerte el. Nem volt ez kis szó akkor sem, hiszen Greguss Ágost és Riedl Frigyes Poétikája után lépett fel s Névy Poétikája is egyike volt sikerültebb tankönyveinknek. De ami a legnagyobb dícséret számára: legjobb poétikánk ma, 30 év múltával is. Alapfelfogásáról maga Négyesy külön is nyilatkozott a Kármán-albumban, ahol mestere poétikai felfogását ismertette. (A poétikai tanítás kerete. I. mű, 1897, 222. l.) Ebből a rendszerből indul ki ő is. A művészet alkotásai közös és állandó szükségleteket szolgálnak, még pedig elsősorban érzelmi életünk szükségleteit. Nem az a fő különbség tehát művészet és mesterség közt, hogy a mesterség a gyakorlati élet számára alakít és célja a hasznos, a művészet alkotásai pedig ideális célúak s egyedül a szép eszméjének szolgálnak. Hiszen ily felfogás mellett az építészetet ki kellene rekesztenünk a művészetek közül. Kármán nem a hasznos és szép közt keres ellentétet, — szerinte szép is csak az, ami bizonyos célnak megfelel —, hanem igen is az egyéni és közös közt, az ideiglenes és állandó közt s azt tekinti szépnek, ami az *általános* és *közös* lelki szükségletnek megfelel. Négyesy is azt tanítja Poétikájában, hogy „annál remekebb valamely irodalmi mű, minél általánosabb és állandóbb értékű gondolatot, érzést, törekvést közöl az emberiséggel“. Míg Greguss és Riedl az esztétikai kategóriákat bocsátják előre, Négyesy a költészet lélektani feltételeivel foglalkozik s az érzelem, képzelet, illúzió nivoltát vizsgálja. Nem dogmatikus, deduktív poétikát ad, nem is azt a primitív indukciót, melyet Riedl alkalmaz s mely szemfényvesztésnél nem egyéb, hanem itt is az egyedül célravezető s a tanuló e fokbeli fejlettségéhez illő úton marad: időrendi alakulásukban mutatja

be a maradandó költői alkotásokat s ezek során állapítja meg az egyes műfajok jellemző tulajdonságait. Különösen az epika kidolgozása mondható mintaszerűnek. Nemesak az egyes művek tartalmával, szerkezetével, alapgondolatával, műfaji sajátosságai-
val, külalakjával ismertet meg, hanem mindannyiszor vizsgálja a bennük megnyilvánuló lelki életet, az erkölcsi ideált, melynek szolgálatában keletkeztek. Így, míg a szereplők lelkiségének rajzával megeleveníti őket előttünk s emberismeretünket gazdagítja, a bennük élő erkölcsi eszmék kifejtésével a kor lelkét tárja fel s gondolatvilágába vezet bennünket. Kevesebb tere marad már a líra és dráma számára, de itt is végigvezet bennünket a fejlődés folyamán, mindig szem előtt tartva, hogy a görög nép volt az, mely a műfajokat először megalkotta s ha alapjukban akarjuk megérteni őket, mindig hozzájuk kell visszazárándokolnunk. Ez a Poétika nemesak mint középiskolai tankönyv, hanem általában, mint poétika is megállja a versenyt, sőt sok tekintetben értékesebb, mint a külföldi hasonló poétikák. Hiszen ott is inkább az egyes műfajok monografiáival találkozunk, összefoglaló poétika kevés van s nem is mindig java erőktől.

Négyesy nemesak a középiskola irodalmi oktatását látta el ily módon könyvekkel, hanem a nyelvi tanfolyamokat is. Amint tudományos munkásságában sem maradt meg esztétikusnak és irodalomtörténésznek, nyelvünk, főként stílusunk fejlődését sem szűnt meg állandó figyelemmel kísérni s alkalomadtán a maga nézetével gazdagítani. A nyelvtanítás terén jelentékeny elődökkel kellett versenyre kelnie: Simonyi és Szinyeyi nyelvtanai kiváló, eredeti alkotások voltak, mindkettő maga is vezető elméje szakjának s könyveiket a tanárság is szerette és szívesen tanította. Mégis Négyesy joggal hangoztatta I. o. nyelvtana első kiadásához írt előszavában, hogy ha nem is alkothat e kijárt úton teljesen eredetit, olyat igen, melynek elődeihez képest „változati értéke“ még lehet.

Úgy is van. Négyesy nyelvtanai mindenek előtt módszerükkel kiválóak s a pedagógiai követelményeknek megfelelőbbek, mint bárki másé előtte és utána is. Ő nem úgy járt el, mint azok, akik azt hitték, hogy induktíve tanítanak akkor, ha egy önkényesen választott összefüggő szöveget adnak a tanuló elé s ezen különféle nyelvtani elemzést végeztetnek vele. Itt az indukciónak éppen legértékesebb tanulsága marad el: a tanuló-

nak az a tevékenysége, hogy maga állapítsa meg az elvégzendő feladatot és célt, mely felé haladnia kell. Négyesy helyesen jegyzi meg, hogy olyan itt a tanuló helyzete, mint aki háttal ül a menet irányának: csak a befutott utat látja, nem ami következik. Mindig csak egy lépést tesz, de annak összefüggése az egész bejárando területtel homályba vész. Illetőleg, ha megadják neki, nem a maga erejéből jutott hozzá. Tehát igazában nem is induktíve.

Négyesy nem is ad indukciós nyelvtant, ezt rábízta a tanításra. Azaz az irodalmi tanítás adja meg a hozzávaló szöveget a tárgyi elemzés folyamán s az olvasmány sohasem szerepel csupán formális grammatikai szempontból, hanem mindig a tartalommal kapcsolatban. Hiszen az olvasmányt a tartalom kedvéért írják s a nyelvi rész a kifejezésnek csak formája, de nem az írásmű létrejöttének célja. Az ő nyelvtana analitikus, magából a beszédből indul ki s a mondat, szó és hang fogalmain építi fel lépésről-lépésre a grammatika rendszerét.

Négyesy valósította meg nyelvtanaiban leginkább a mondatnak középponti szerepét a nyelvi tények megállapításában. A beszédrészek fogalmához úgy jut el, hogy mondatbeli szerepüket veszi alapul. Milyen beszédrész lehet az állítmány, az alany, a tárgy, a határozó, a jelző? E szerint definiálja is őket. Mi az ige? *Nyilvánító* szó. A főnév: *nevező* szó, a melléknév, számnév: *jelölő* szó, a névmás: *névpótló* szó; a *határozó* szónak már neve megjelöli szerepét is a mondatban. A *ragot* Kármán tanítása nyomán ő is megkülönbözteti a *jeltől* s így nemcsak ragozásról, hanem hajlításról is beszél. Az I. o. nyelvtan feladata az alaktan megismertetése volt mondattani alapon, a másodiké a szóképzés jelentéstani alapon s a mondattan kiépítése. A határozók tanában Négyesy azt az alapot fogadta el, melyet már Simonyi nyelvtanai terjesztettek s mely eredetileg szintén Kármán Mórtól származik. Ez az alap: a *hely*, *idő* és *körülmény* kategóriái s ez utóbbiban mint alcsoportok egyrészt az eredet, állapot, vég (részes), másrészt az ok, mód (eszköz, társ), célhatározó. E felosztás ellen azt szokták vetni, hogy a hely és idő is körülmények, de hát oly nehéz-e e felosztást úgy érteni, hogy: hely, idő és *egyéb* körülmények? Mindenesetre világosabb és logikusabb rendszer, mint a Balassa-féle *képcshatározó*, vagy Szinnyeinek a latin grammatika mintájára fel-

vett csoportjai és Balogh Péternek a német nyelvtanból kölcsönzött *tárgyhatározója*.

Négyesy tankönyvei abból az időből származnak, melyet joggal mondhatnánk a pedagógia nagy korának. Kármán Mór a hetvenes évektől fogva a század végéig oly pedagógiai mozgalmat indított meg és vezetett, mely a tanárság legkomolyabb elemeinek nemcsak érdeklődését keltette fel, hanem munkásságuk nagy részét is lekötötte. Kármán ritka módon egyesítette magában a tudós és pedagógus sokban annyira különböző lelkiségét s a középiskolával való beható foglalkozást tudóshoz méltó munkának hirdette. Utána nagyrészt ismét kettévált útjuk, a pedagógiának mindenestre nagy kárára. Ifjabb tanárnemzedékünk már jóformán csak tudós célokat ismer s lehetőleg nem is kívánczik középiskolába. Persze hozzájárul az is, hogy a régebbi tanárnemzedéknek alig volt módjában, hogy a két egyetemen elhelyezkedjen. Ma a négy egyetem, a bel- és külföldi kollégiumok, szemináriumok, a kibővült könyvtárak tudósnak biztatóbb jövőt nyújtanak. Másrészt a középiskolák lehetetlenül népes osztályaikkal nem is oly alkalmasak komoly pedagógiai munkára, mint régebben. A gimnáziumok és reáliskolák polgári iskolákká süllyedtek, viszont a polgári iskola középiskolai ambíciókat táplál. Egyik sem felel meg hivatásának igazán. Ezt a fonák helyzetet megérik tankönyveink is, melyek egyre vékonyodnak, tudományos igényeik alászállításával egyetemben. Négyesy is folyton egyszerűsíti tankönyveit, de rövidítés helyett inkább ellátja őket „összefoglaló tételekkel“, melyek a minimális tudnivalót betanulható alakban tartalmazzák. Így ma is, újabb versenytársaik ellenére is, értékesek azok, mint egy jelentékeny kor és egy kiváló pedagógus egyéniség alkotásai.